

gląd „tradycyjnych” instytucji prawa prywatnego w porządku pandektowym, tak, by — podobnie jak w poprzednim tomie — przybliżyć współczesnemu cywilistycznej wiedzy o historycznym rodowodzie dzisiejszych urządzeń prawnych.

KATARZYNA SOJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa).

Gmina wiejska i jej samorząd, praca zbiorowa pod redakcją Heleny Brodowskiej, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1989, s. 711.

Ta obszerna praca zbiorowa pod redakcją prof. Heleny Brodowskiej stanowi pokłosie dwóch sesji naukowych zorganizowanych przez Interdyscyplinarny Zespół Naukowo-Badawczy Struktury i Przemian Wsi Polskiej XIX-XX wieku Uniwersytetu Łódzkiego wspólnie z Instytutem Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jest to zbiór udokumentowanych źródłowo studiów dwudziestu sześciu autorów, których wygłoszone na sesjach referaty posłużyły za punkt wyjścia lub były streszczeniem ich wyników.

Zakres przedmiotowy tomu jest rozległy. Obejmuje dzieje gminy dominialnej w Królestwie Polskim i Galicji przed uwłaszczeniem, gminę powłaszczeniową w zaborach rosyjskim i austriackim, następnie gminę wiejską w międzywojennym dwudziestolecu, wreszcie gminę wiejską w dobie okupacji. Równolegle znalazły się w nim studia poświęcone doktrynie samorządu wiejskiego w ostatnich dwóch stuleciach. Dotyczą one gminy w demokratycznych koncepcjach politycznych Wielkiej Emigracji, w myśli stanńczyków doby становienia autonomii galicyjskiej, w myśli społeczno-politycznej poszczególnych odłamów ruchu ludowego od jego zarania aż po lata osiemdziesiąte bieżącego stulecia. Obecna jest również problematyka gminy wiejskiej w historiografii zarówno XIX w., jak i okresu międzywojennego. Zespół autorski obok znanych i wytrawnych badaczy, takich jak Franciszek Bronowski, Alina Barszczewska-Krupa, Zbigniew Stankiewicz, Tadeusz Mencel, Jan Molenda, Krzysztof Groniowski i Artur Korobowicz obejmuje grono badaczy młodszych generacji, stanowiąc udaną na ogół prezentację ich warsztatów i przemyśleń.

Uwydatnić należy szczególnie autorski wkład redaktorki tomu. Pióra H. Brodowskiej są cztery studia. Pierwsze to wstępny tekst zatytułowany: *Gmina wiejska i jej samorząd*, stanowiący zarys problematyki oraz siatki pojęć. Należą tu między innymi rozróżnienie gminy jednostkowej i gminy zbiorowej, podwójnej roli wójta jako głowy samorządu gminnego, a równocześnie organu pełniącego funkcje zlecone administracji państwowej oraz inne obecne w szczegółowych rozważaniach w następnych studiach. Kolejne pozycje to studium *Gmina wiejska — szkoła kształcenia obywatelskiego chłopów polskich (przed 1918 r.)*, *Spółeczny charakter gminy w odrodzonym państwie*, wreszcie *Gmina i jej samorząd w doświadczeniu działaczy chłopskich (1919 - 1930)*. Ten ostatni tekst podejmuje tematykę typu socjologii politycznej. Znajduje on odpowiednik i w innych pozycjach, nie ograniczających się do kwestii prawnych czy programowych.

Zespół autorski położył akcent na problematykę społeczną i ideowo-doktrynalną, w rezultacie zagadnienia prawnoadministracyjne znalazły się na drugim planie. Są jednak obecne, choć nieraz dość sumarycznie potraktowane. Korzystnie z punktu widzenia historyka prawa wyróżniają się teksty T. Mencla, A. Korobowicza, J. Szreniawskiego. Nie czyniłbym jednak z tego wyrzutu pozostałym autorom. Trudno-

wymagać od historyków i socjologów, by wdawali się w analizę aktów prawnych. Dość, że je uwzględniają w swoich ogólnych rozważaniach. A historyk prawa badający dzieje samorządu znajduje w ich tekstach wiele cennych elementów, pozwalających powiązać prawo z rzeczywistością społeczną i gospodarczą, z ideami nurtującymi reformatorów z jednej — i ludność wsi z drugiej strony.

W tym kontekście na podkreślenie zasługują pionierskie badania Zygmunta Mańkowskiego, Juliana Baranowskiego i Czesława Rajcy poświęcone organizacji i funkcji gminy wiejskiej w dobie okupacji, więc gminy jako ogniwa w niemieckim systemie okupacyjnym, gminy wiejskiej w tak zwanym kraju Warty, roli gminy w eksploatacji wsi w Generalnej Guberni, wreszcie postawy ruchu oporu wobec służebnych w stosunku do okupanta funkcjach urzędów gminnych w latach 1939 - 1945. W szczególności ukazana została rola BCH, AK i AL w dezorganizowaniu działalności administracji na szczeblu gminy (niszczenie akt) i urzędów służących eksploatacji wsi, walka z kontyngentami, karcenie, ale i karanie w poważniejszych wypadkach winnych kolaboracji z okupantem.

Ostatnia część omawianego tomu dotyczy samorządu wiejskiego w Polsce od 1944 po rok 1983. Na uwagę zasługuje fakt, że w przygotowanej przed kilku laty pracy (proces edytorski trwał aż pięć lat) znajdujemy krytyczną ocenę sytuacji samorządu wiejskiego — a ściślej gminy wiejskiej — w latach po drugiej wojnie światowej. Autorzy ukazali nieodpowiedni dobór pracowników w gminach wiejskich, ingerencje organów bezpieczeństwa i — w pierwszych latach — wojskowych komendantów radzieckich w ich działania, dylematy i rozdarcia samorządowych działaczy ludowych w zetknięciu z powojenną rzeczywistością. W studium dotyczącym stosunku ZSL wobec gminy wiejskiej autor formułuje pogląd, iż „zasada kierowniczej roli partii doprowadziła do tego, że społeczność gminna została odsunięta od decydowania o swoich sprawach, a decyzje podejmowane w jej imieniu faktycznie stawały się powieleniem uchwał organizacji partyjnych” (s. 690). Krótki tekst „Komunistyczna Partia Polski wobec samorządu terytorialnego” pisany w poetyce dawniejszych czasów, być może nawet w sposób niezamierzony potwierdza fakt, że był to stosunek instrumentalny, podporządkowany potrzebom agitacji rewolucyjnej i mającej z potrzebami samorządu mało wspólnego.

Uzupełnieniem problematyki samorządu wiejskiego jest studium poświęcone problemom samorządu parafialnego, podkreśleniem roli rad parafialnych jako kanonicznej formy udziału wiernych w administracji kościelnej.

Praca zbiorowa *Gmina wiejska i jej samorząd* jest cenną pozycją w dziejach ustrojowych wsi polskiej. Jej znaczenie poznawcze przez uogólnienie doświadczeń poprzednich etapów dziejów samorządu wiejskiego zasługuje na szczególne uznanie. W dobie gdy sprawy samorządu wysuwają się na plan pierwszy waga omawianej pozycji jest bezsporna.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

Rechtsgeschichte im Nationalsozialismus. Beiträge zur Geschichte einer Disziplin, Hrsg. Michael Stolleis und Dieter Simon, Tübingen 1989, s. 202.

W powojennej historiografii niemieckiej dzieje III Rzeszy zajmują wprawdzie sporo miejsca, ale zainteresowania tą problematyką skupiały się na ogół na niektórych tylko „modnych” tematach. Zdecydowanie w tyle za innymi badaczami